

SOVYETLER SONRASI DÖNEMDE UKRAYNA'NIN ASKERİ YAPILANMASINDA TÜRKİYE'NİN ROLÜ (1991-2000)

Söhrab MUSTAFAYEV*

Öz

Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik 24 Şubat'ta başlattığı işgal, kısa sürede geniş çaplı bir savaşa dönüştü. Adı geçen savaş, uzun müddettir dünyanın en önemli gündem maddesi konumunda. Bunda, savaşın gıda güvenliği açısından yarattığı tehdidin de büyük payı var. Savaşın başlarında Rusya'nın kısa sürede zafer elde edeceği düşüncesi geniş biçimde kabul görmüştü. Bundan başka Ukrayna'nın gereken karşılığı veremeyeceği ve Rus ordusuna pek fazla direnemeyeceği de yüksek sesle dillendirilmekteydi. Ancak başta otoriteler olmak üzere, çok büyük bir kesimin ortaya koyduğu bu yaklaşımın hatalı olduğu kısa sürede anlaşıldı.

Ukrayna ordusu kendisinden beklenmeyecek şekilde oldukça başarılı bir mücadele ortaya koymakta, hatta Rusya'nın savaşın başlarında işgal ettiği pek çok bölgeyi birer birer geri almaktadır. Sovyetler sonrası dönemde Ukrayna'nın askerî anlamda yeni bir yapılanma içinde olduğu bilinmekteydi. Özellikle Rusya'nın 2014 yılında Kırım bölgesini işgal etmesi, bu yapılanmanın hızlanmasını sağladı. Rusya'nın bölgede yayılmasının karşısını almak isteyen Batı dünyasının da bu gelişmedeki katkısı oldukça büyük. Burada Türkiye'nin rolünün özellikle belirtilmesi gerekiyor. Türkiye ile Ukrayna arasındaki askerî ilişkilerin geçmişi, bağımsızlıktan hemen sonraki döneme tesadüf ediyor. Adı geçen ilişkilerin geniş çaplı ve derin köklere sahip olduğu da unutulmamalıdır. Bu nedenle bugün Ukrayna ordusunun ortaya koyduğu direnişte Türkiye'nin çok önemli bir paya sahip olduğunu ifade edebiliriz.

Bu çalışmanın amacı Türkiye-Ukrayna arasındaki askerî ilişkileri tüm detayları ile ortaya koymak ve bu arada bugünkü siyasî ve askerî olayları bahsettiğimiz ekseninde ele almaktır. Çalışmada; arşiv belgeleri, ulusal gazeteler, zabıt cerideleri, resmî gazete, çeşitli kitap, makaleler vb. kaynaklardan istifade edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Ukrayna, Rusya, askerî, Karadeniz

THE ROLE OF TURKEY IN THE MILITARY STRUCTURE OF UKRAINE IN THE POST-SOVIET ERA (1991-2000)

Abstract

The Russian invasion of Ukraine on February 24 escalated into a large-scale conflict in a short period, attracting global attention due to its implications for food security and geopolitical stability. Initially, many observers and authorities assumed Russia would swiftly achieve victory and Ukraine would struggle to resist effectively. However, this prediction proved incorrect as the Ukrainian military mounted a successful defense, even reclaiming several territories initially seized by Russia.

In the aftermath of the Soviet Union's dissolution, Ukraine underwent significant military restructuring, a process that accelerated following Russia's annexation of Crimea in 2014. In countering Russian expansion, the Western world contributed substantially to Ukraine's military development, with Turkey's role being particularly noteworthy. The history of military relations between Turkey and Ukraine dates back to Ukraine's post-Soviet independence and is deeply rooted and extensive. Thus, Turkey's contribution is pivotal to Ukraine's current military resilience.

This study aims to comprehensively analyze the military relations between Turkey and Ukraine and evaluate their implications on contemporary political and military events. The research draws upon a variety of sources, including archive documents, national newspapers, meeting minutes, official gazettes, books, and academic articles.

Keywords: Turkey, Ukraine, Russia, military, Black Sea.

* Dr. Öğretim Üyesi, Bakü Hazar Üniversitesi Tarih ve Arkeoloji Bölümü, smustafayev@khazar.org, ORCID: <https://orcid.org/my-orcid?orcid=0000-0002-2678-7839>

GİRİŞ

Ukrayna gerek jeopolitik konumu, gerek de sahip olduğu tarım arazileri itibarıyla oldukça stratejik bir bölgedir. Bu bölge Rusya için son derece önemli ve kritiktir. Çünkü bu iki ülke arasında oldukça uzun bir sınır mevcuttur ve Moskova, Ukrayna'ya 480 km uzaklıktadır. Bundan başka Ukrayna'nın Sivastopol ve Odessa limanlarının da Rusya için büyük önem taşıdığı göz ardı edilmemelidir (Cabbarlı, 2016: 96). Bu özelliklerinin yanı sıra coğrafi olarak Avrupa ile Rusya arasında bulunuyor olması da adı geçen ülke açısından bilhassa son yüzyılda büyük sorunlar doğurmuştur. Hem Birinci Dünya Savaşı'nda hem de İkinci Dünya Savaşı'nda Ukrayna'nın benzer süreçleri yaşadığını görmekteyiz. Tüm bunlara bakıldığında Rusya'nın 2030 yılına kadar olan yeni deniz doktrininde Kırım ve kuzey kutbunun ana hedefler olarak belirlenmesi şaşırtıcı olmasa gerek (Ayhan, 2015: 12). Moskova bunu, kendi güvenliği için olmazsa olmaz bir şart saymaktadır. Halbuki Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) başkanı Nikita Kruşçev, henüz 1954 yılında Ukrayna'nın Rus hâkimiyetine girişinin 300. yıl dönümü münasebetiyle Kırım'ı hediye olarak Ukrayna'ya vermişti (Filiz, 2014: 31). Sovyetler'den ayrılan birçok ülke kısa zaman sonra Batı'ya entegre olma çabası içine girmiştir. Bunda; toplumların demokrasi talepleri, insan haklarına duyulan özlem, baskıcı rejimden usanmışlık, çağın taleplerine uygun bir toplum yapısı ve yönetim anlayışı kurma gibi etkenlerin rol oynadığını söyleyebiliriz. Bu ülkelerin Rusya'nın tesirinden koparılması elbette batılı devletlerin ilgi odaklarından biriydi. Türkiye de Sovyetler'den ayrılan ülkelerle yakın ilişkiler kurmaya ilgili olduğunu göstermiş ve henüz 6 Mart 1993'te İstanbul'da bu ülkelerle Karadeniz Sözleşmesi'ni imzalamıştır**.

Ukrayna 24 Ağustos 1991'de bağımsızlığını ilan etmiş, 1 Aralık 1991'de yapılan halk oylaması ile bu ilanı resmîleştirmiştir (Milliyet, 02.12.1991: 4). Onlar da Sovyetler'den ayrılan diğer cumhuriyetler gibi bağımsızlığın hemen sonrasında Batılı ülkelerle geniş kapsamlı ilişkiler kurmaya özen göstermişlerdir (Halilova, 2018: 62). Bu durum, Rusya ile Ukrayna arasında devam etmekte olan savaşın da esas sebeplerinden biridir. Ayrıca Ukrayna'nın kendi içinde yaşadığı siyasî ve sosyal krizlerin temelinde yatan sebep de budur. Ülkenin batı ve orta kesimleri, coğrafi konumun da etkisiyle kendilerini Avrupa'ya daha yakın hissederken, doğu ve güney kesimleri Rusya yönümlü bir tutum sergilemektedir. Ülkenin, Rus Ortodoks Kilisesi ile Roma Katolik Kilisesi arasında kalmasının da bunda etkisi bulunmaktadır (Armaoğlu, 2014: 827). 1 Aralık 2013'te patlak veren ve *Meydan Devrimi* olarak adlandırılan olayların temel nedeni de bu kültürel ve siyasî heterojen yapıdır. Sokak hareketleri sonucunda Rus yanlısı devlet başkanı Viktor Yanukoviç'in görevden uzaklaştırılması Rusya'yı harekete geçirmiştir. Bahsi geçen olaylar, Kırım'ın Rus ordusu tarafından ilhak edilmesiyle sonuçlanmıştır. Çünkü Rusya, Ukrayna'da Batı yanlısı bir iktidarın yönetime gelmesi ve bunun sonucunda Ukrayna'nın NATO üyesi olmasını kendisi için çok büyük bir tehdit sayıyor ve bunu kırmızı çizgisi olarak adlandırıyordu. Benzer bir durumun 2008 yılında Gürcistan için de geçerli olduğu, Rusya'nın hem Ukrayna'da hem de Gürcistan'da aynı hassasiyeti gösterdiği dünya kamuoyu tarafından görülmüştür. (Erol-Oğuz, 2018; 400). Fakat buna rağmen Ukrayna hükümetleri son yıllarda genel olarak Batı yönümlü siyaset izlemeye devam etmişlerdir (Koroğlu, 2021: 529). Ukrayna halkının büyük çoğunluğunun Batı'ya meyilli bir siyasetten yana olması, hem iş başına getirilecek olan hükümetin belirlenmesinde hem de göreve gelen hükümetin dış politika konusunda izlediği yol haritasında doğrudan etkili olmuştur.

** Karadeniz Sözleşmesi'ni imzalayan devletler şunlardır: Türkiye, Azerbaycan, Ukrayna, Rusya Federasyonu, Gürcistan, Belarus, Moldova, Ermenistan, Arnavutluk ve Romanya'dır. Mezkûr sözleşme 24 Haziran 1994'te onaylanarak yürürlüğe girmiştir. Bkz. Resmî Gazete, S. 21970, (24.06.1994), s. 3.

Diplomatik Anlamda İlk Adımlar

Bağımsızlığın hemen sonrasındaki dönemde Ukrayna'nın politik mânâda yakınlaştığı devletlerden biri de Türkiye Cumhuriyeti'dir. Coğrafi yakınlık ve iki ülkenin birbirleri için çeşitli açılardan taşıdıkları ehemmiyet, bu yakınlaşmanın temel sebebidir***. Türkiye'nin de bu yakınlaşmaya istekli olduğu bir gerçektir. Yani özetle ikili ilişkiler, karşılıklı talepler ve zaruret doğrultusunda hayata geçirilmiştir. İlişkilerin birçok konuyu kapsamaması da oldukça mühimdir. İki ülke arasında müzakere edilen meselelere bakacak olursak; turizm****, vize muafiyeti***** , kara yolu ve hava yolu taşımacılığı, haberleşme, enerji, suça karşı işbirliği vb. konuların ön plana çıktığı görülmektedir. Aslında Türkiye 1991 yılında Sovyetler Birliği bünyesindeki cumhuriyetlerde başkonsolosluklar açmaya karar verdiğinde, temsilcilik açılması planlanan şehirlerden biri de Kiev'di. Yani Türkiye henüz Sovyetler Birliği dağılmadan bu cumhuriyetlerle diplomatik ilişkiler kurmak için girişimlere başlamıştı (CA, 030.18.1.2.700.257.10). Bağımsızlık sonrasında ise hem Ukrayna ile hem de başta Türk cumhuriyetleri olmak üzere Sovyetler'den ayrılan diğer ülkelerle ilişkiler kurulması için geniş kapsamlı adımlar atılmıştır. Henüz 1992 yılının Mayıs ayında Türkiye ile Ukrayna, *Dostluk ve İşbirliği Anlaşması* (Resmî Gazete, S. 21869, 06.03.1994: 12) ve *Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması* (CA, 030.18.1.2.715.318.10; Resmî Gazete, S. 21279, 09.07.1992: 3). imzalamıştır. Buradan yola çıkacak olursak; Ukrayna'nın, bağımsızlığını ilan ettikten hemen sonrasında Türkiye ile yakın ilişkiler kurduğunu söyleyebiliriz. Bunun dışında iki ülke 1993 yılında *Enerji İşbirliği Protokolü* imzalayarak, ikili ilişkilerini daha ileri bir boyuta taşımışlardır (Resmî Gazete, S. 21795, 21.12.1993: 2).

Rusya ile Ukrayna arasında yaşanan kriz, Türkiye-Ukrayna ve Türkiye-Rusya ilişkileri açısından da belirleyici bir unsurdur. Bilhassa son yıllarda Türkiye ile Rusya'nın önceki dönemlere kıyasla daha yakın ilişkilere sahip olduklarını söylemek mümkün. İki ülke, Suriye meselesinde yaşadıkları fikir ayrılıklarını bir kenara bırakarak ikili ilişkileri geliştirme yoluna gitmişlerdir. Enerji, ticaret, turizm, güvenlik, teknoloji, savunma, silah sanayi vb. alanlarda Ankara ile Moskova'nın büyük bir ilerleme kaydettiği görülmektedir. Savaşın başladığı 24 Şubat 2022 tarihinden bu yana Türkiye, Rusya'ya hava sahasını kapatmayan, bu ülkeye yönelik yaptırımlara katılmayan ve ilişkilerini devam ettiren tek NATO ülkesi konumundadır. Fakat tüm bunlara rağmen Kırım'ın ilhakını* tanımamış, hatta Ukrayna'ya silah (özellikle SİHA/İHA) satışına devam etmiştir. Bu durum iki ülke arasında zaman zaman sorun olsa da, ilişkilerin raydan çıkmasına yol açmamıştır (Oktav, 2022: 17-18).

Türkiye'nin Kırım meselesindeki haricî siyasetine yön veren esas amillerden biri de şüphesiz Kırım Tatarlarıdır. Türkiye'nin dış Türkler konusunda sergilediği hassasiyet göz önüne alındığında bu konudaki tutumunun son derece doğal olduğunu ifade etmemiz gerekir. Elbette

*** Türkler ile Ukraynalıların ilişkileri çok daha önceki dönemlere dayanmaktadır. Özellikle Osmanlı Devleti'nin en güçlü devletlerden biri olduğu XVII. Yüzyıl'da ikili ilişkilerin başladığını görmekteyiz. Bir yüzbaşı olan Hatman Himelnitski'nin 1648 yılında Polonyalılara karşı Türklerden yardım istemesi ve Kırım Hanı İslam Giray'la anlaşma sağlaması, ikili ilişkilerin ilk resmî adımı olarak kabul edilmektedir. Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Ukrayna ile olan ilişkilerinin tarihi süreci için Bkz. Mücteba İlgürel. (1996). "Osmanlı-Ukrayna Münasebetlerinin Başlaması". *Belleten Dergisi*, 60 (227); Mahir Aydın. (2015). "Tarih Boyunca Türkiye-Ukrayna İlişkileri". *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*. (28).

**** Türkiye ile Ukrayna arasında imzalanan turizm alanında işbirliği anlaşması hakkında detaylı bilgi için Bkz. Resmî Gazete, S. 22063, (26.09.1994), s. 11.

***** Türkiye ile Ukrayna arasında imzalanan vize muafiyeti anlaşması hakkında detaylı bilgi için Bkz. Resmî Gazete, S. 21977, (01.07.1994).

***** Ukrayna Devlet Başkanı Yanukoviç'in iktidarına karşı başlayan ve *Onur Devrimi* (18-23 Şubat 2013) olarak isimlendirilen halk hareketini fırsat bilen Rusya, yerel işbirlikçilerinin de desteğiyle Kırım'a yönelik askerî operasyonu başlatmıştır. Rus özel kuvvetlerinin ele geçirdiği Kırım parlamentosunda bağımsızlık ve Rusya ile birleşmeye yönelik referandum yapılması konusunda milletvekillerine baskı yapılmış ve böylece Kırım'ın Rusya'ya ilhakı gerçekleştirilmiştir. (Aras-Yıldırım, 2022; 501).

bunu yaparken gerek Ukrayna ile gerek de Rusya ile olan ilişkilere zarar vermemeye de ciddi özen gösterilmektedir (Morkva, 2021; 376-385). Özetle Ukrayna-Rusya savaşına Kırım Türkleri de ilave edildiğinde Türk dış siyaseti açısından zor bir denklemin ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Ancak Türkiye'nin şu ana kadar bu zor üçgeni başarıyla yönettiği görülmektedir.

Askerî İlişkilerde İlk Girişimler

Türkiye ile Ukrayna arasında çok yönlü ilişkilerin kurulması elbette hem iki ülke hem de bölge için oldukça kıymetlidir. Fakat ikili ilişkiler arasında askerî işbirliğini bilhassa vurgulamak gerekir. Bağımsızlık sonrası dönemde yeni bir ordu yapılanmasına acil şekilde ihtiyaç duyan Ukrayna, coğrafi ve siyasî olarak kendisine yakın olan Türkiye ile askerî alanda ortak çalışmalar yapmak istemiştir. Tabii ki bunun en önemli nedeni, Türkiye'nin bu konuda sahip olduğu bilgi ve birikimdir. Türkiye'nin aynı zamanda NATO üyesi bir ülke olması, hem askerî alanda kendini geliştirmek hem de Batı'ya entegre olmak isteyen Ukrayna'nın ihtiyaçlarını büyük oranda karşılamaktaydı.

İki ülke ilişkilerinde askerî işbirliği üzerine atılan ilk ciddi adım 1993 yılına tesadüf etse de, Ukrayna 1991 yılında bağımsızlığını elde ettikten hemen sonra Türkiye ile yakınlaşmayı amaçlayan bir dış politika izlemeye başlamıştır. Karşılıklı heyetler ziyaretlerde bulunmuş; ilk aşamada ticarî ve sınaî ortaklığın geliştirilmesi amacıyla girişimler hayata geçirilmiştir. Muhelif konulardaki görüşmelerden sonra askerî alanda da yeni bir süreç doğmuştur. Bilhassa Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in***** , beraberindeki geniş bir heyetle 30-31 Mayıs 1994 tarihinde Ukrayna'yı ziyaret etmesi, bu yeni sürecin şekillenmesi ve geliştirilmesinde büyük rol oynamıştır (Milliyet, 30.05.1994: 17). Bahsi geçen ziyarette Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'e; Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin, Ulaştırma Bakanı Mehmet Köstepen, Yükseköğretim Kurulu Başkanı Mehmet Sağlam, Tümgeneral Erdoğan Dirik, çok sayıda Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) üyesi, diplomat, müşavir, daire başkanı, müdürler vs. eşlik etmiştir (CA, 030.18.1.2.779.581.5).

Eğitim, Teknik ve Bilimsel İşbirliği Anlaşması

Bu işbirliği anlaşması tamamen askerî konular üzerinedir. Müzakereler Ankara'da gerçekleştirilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'ni, başında Genelkurmay Başkanlığı'nda görevli Korgeneral Oktay Karasoy'un bulunduğu bir heyet temsil etmiştir (CA, 030.18.1.2.751.471.5). Müzakerelerden bir süre sonra Ukrayna Genelkurmay Başkanı Vitali Radetski Türkiye'yi ziyaret etmiştir. 26-29 Temmuz 1994'te gerçekleşen bu görüşmede, daha önce müzakere edilen ve büyük ölçüde mutabakata varılan konularda bir anlaşma imzalanması uygun görülmüş ve 27 Temmuz'da anlaşma imzalanmıştır. Müzakerelerde Türk heyetine, dönemin Genelkurmay Başkanı Orgeneral Doğan Güreş başkanlık etmekteydi.

Anlaşmanın amacı; *askerî eğitim, teknik ve bilim alanlarında işbirliğini tesis ve icra etmek* olarak belirlenmiştir. Anlaşmanın kapsamı ise; *askerî eğitim, teknik, bilim, lojistik ve savunma sanayi alanlarında personel, bilgi ve tecrübelerin mübadelesi* şeklinde açıklanmıştır (CA, 030.18.1.2.786.607.6). Toplamda 13 maddeden oluşan anlaşmanın esas kısmını, işbirliği alanları (IV. madde) oluşturmaktadır. Beş kısma ayrılmış olan mezkûr maddenin ihtiva ettiği konular arasında; askerî eğitim, askerî teknik ve bilim, lojistik, savunma sanayi ve diğer bazı

***** Süleyman Demirel cumhurbaşkanlığı döneminde Ukrayna'yı dört defa ziyaret etmiştir. 30-31 Mayıs 1994 tarihli ziyaret dışında; 21-23 Mayıs 1998, 4-5 Haziran 1998 ve 30 Kasım 1999 tarihli bu ziyaretlerde Türk tarafı oldukça geniş heyetlerle temsil edilmiştir. CA, 030.18.1.2.935.167.6; CA, 030.18.1.2.937.175.8. Demirel 30 Kasım 1999 tarihinde, Ukrayna Cumhurbaşkanı Leonid Kuchma'nın yeniden bu göreve seçilmesi dolayısıyla düzenlenecek olan yemin törenine Kuchma'nın davetlisi olarak katılmıştır. CA, 030.18.1.2.1022.463.8.

konularda işbirliği yapılmasını öngören hususlar yer almaktadır (Resmî Gazete, S. 22131, 04.12.1994: 3-5).

Adı geçen anlaşma, Türkiye ile Ukrayna ilişkileri açısından son derece büyük bir öneme sahiptir. İki ülke münasebetlerinde yeni bir dönemin başlangıcı olarak adlandırabileceğimiz bu anlaşma, Türkiye Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu tarafından 25 Ekim 1994 tarihinde onaylanmış (CA, 030.18.1.2.792.630.1). 4 Aralık'ta ise Resmî Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir (Resmî Gazete, S. 22131, 04.12.1994: 3-5).

Anlaşmanın yürürlüğe girmesiyle ortak askerî çalışmalara başlanmıştır. Bunun için önce 1995 yılını kapsayan bir plan yapılmıştır. *1995 Yılı Uygulama Planı* adı verilen bu plan kapsamında muhtelif faaliyetlerin hayata geçirilmesi hedeflenmekteydi. Adı geçen plan 14 Mart 1995'te iki ülke yetkilileri tarafından imzalanmış, 5 Nisan 1995'te ise Türkiye Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu'na onaylanmıştır (CA, 030.18.1.2.808.688.6). Planda; kuvvet komutanlarının karşılıklı ziyaretleri, savunma sanayi konusunda ortak çalışmalar, gelecek yılın çalışma planının hazırlanması, Türk ordu sisteminin Ukrayna'da tanıtılması gibi konular yer almaktadır. Toplantılar; Ankara, Kiev ve Odessa şehirlerinde gerçekleştirilmiştir (Resmî Gazete, S.22265, 21.04.1995: 12-14).

İmzalanan anlaşma kapsamında hayata geçirilen ilk uygulama planı konumundaki mezkûr plan, daha sonraki yıllarda ortaya konan yol haritalarına da esas teşkil etmiştir. İlerleyen yıllarda dönemin şartlarına ve taleplerine uygun olarak birtakım güncellemeler, ilaveler ve çıkarışlar olsa da esasen 1995 Yılı Uygulama Planı'nın büyük ölçüde kendisinden sonraki planlara da referans olduğunu görmekteyiz.

Planın onaylanmasının ardından, Millî Savunma Bakanlığı Müsteşar Yardımcısı ve Millî Silahlanma Direktörü Tümgeneral Selahattin Dinçer, 12-15 Haziran 1995 tarihleri arasında beraberindeki heyetle birlikte Ukrayna'ya bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Ziyaret; 1995 yılı Uygulama Planı kapsamında savunma sanayi işbirliği konu ve projeleri ile ilgili müzakereler gerçekleştirmek ve Ukrayna savunma sanayi tesislerinde incelemelerde bulunmak maksadıyla hayata geçirilmiştir (CA, 030.18.1.2.812.708.8).

Denizlerde Ortaklık

Türkiye ile Ukrayna arasındaki askerî işbirliği kara kuvvetleri ile sınırlı kalmamış, denizlerde de kapsamlı biçimde ortak faaliyetler yürütülmüştür. Bunun ilk büyük adımı, Oramiral Güven Erkaya'nın Ukrayna Deniz Kuvvetleri Komutanı Koramiral V. Bezkorovayniy'den gelen davet üzerine bu ülkeye gerçekleştirdiği ziyarettir. 3-7 Ekim 1995'te gerçekleşen bu ziyarette Oramiral Güven Erkaya'ya; Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Gemi İnşa Dairesi Başkanı Tuğamiral Metin Poyrazlar, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Genel Sekreteri Kıdemli Albay Feyyaz Öğütçü ve Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Emir Subayı Deniz Albayı Kaya Doğusel de refakat etmiştir. Ziyaret; Kiev ve Odessa limanlarını kapsamaktaydı. Yapılan görüşmede; iki ülkenin deniz filoları arasında işbirliğinin gelişmesi, meslekî ilişkilerin iyileştirilmesi, taraflar arasında kültür alış-verişinin sağlanması gibi hususlar ele alınmıştır (CA, 030.18.1.2.821.746.10). Bir müddet devam eden görüşmelerin sonunda iki ülke arasında deniz sahasında da bazı anlaşmalar yapılmıştır. Türk Deniz Kuvvetleri Komutanlığı ile Ukrayna Ulusal Deniz Araştırmaları ve Teknoloji Enstitüsü arasında *Seyir, Hidrografi****** ve *Oşinografi****** İşbirliği Protokolü imzalanmıştır. Bu protokol 27 Temmuz 1994 tarihli işbirliği anlaşmasının dördün-

***** Hidrografi, yer altı ve yer üstü suları hakkında araştırma yapan bilim dalıdır.

***** Oşinografi; suların jeolojik, fiziksel, kimyasal ve biyolojik açıdan özelliklerini inceleyen bilim dalıdır.

cü maddesine paraf edilmiştir. Anlaşmanın esas kapsam alanı Karadeniz olarak belirlenmiştir. Bu anlaşma daha çok bilimsel çalışmaları kapsamakla birlikte, anlaşmanın Türkiye Cumhuriyeti adına Türk Deniz Kuvvetleri Komutanlığı tarafından imzalanmış olması önemlidir. Bu durum, anlaşmanın askerî boyutunun olduğunu göstermektedir.

Denizlerdeki ortaklığın bir diğer ayağı, Karadeniz'deki sorumluluk alanlarında yetkili makamlar arasında işbirliği yapılmasına yöneliktir. Bu doğrultuda iki ülke temsilcileri arasında 12 Şubat 1998'de Ukrayna'nın başkenti Kiev'de bir anlaşma imzalanmıştır. Anlaşma kapsamında; insanların can ve mal güvenliğinin terörizm dâhil her türlü saldırıdan korunması, silah, patlayıcı, zehirli, psikokotropik, radyoaktif maddeler, uyuşturucu, kıymetli metal ve taşların yasadışı ticareti ve kaçakçılığı, gümrük, maliye, sağlık, ekoloji, göç konularında yasa ve yönetmeliklerin ihlalinin önlenmesi vb. hususlarda işbirliği ve ortaklık yapılması konusunda geniş kapsamlı bir anlaşma imzalanmıştır (CA, 030.18.1.2.1017.448.3).

Burada Karadeniz'e ayrı bir parantez açmak gerekmektedir. Uzun yıllar Türklerle Ruslar arasında mücadele alanına çevrilen Karadeniz, 1936 yılında imzalanan Montrö (Montreux) Boğazlar Sözleşmesi'nden sonra nispeten sakin bir döneme girmiştir***** . Sovyetler'in dağılmasından sonra Karadeniz'in bazı kısımlarını kaybeden Rusya'nın yerine bu bölgelerde gücünü artırmak isteyen ABD ve Batılı devletler, Montrö'yü revize etmeye çalışmış ancak Türkiye'nin kararlı tutumu, bu gayretin karşısını almıştır (Ünalmiş-Oğuz, 2019; 2-3). İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde Sovyetler'in de Türkiye'ye yönelik benzer talepleri olmuştur. Türkiye ile SSCB arasındaki ilişkilerin bozulmasında, Stalin yönetiminin Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin revize edilmesine yönelik taleplerinin de büyük etkisi vardı. Savaş sonrası dönemde dış politikada kısa bir yalnızlık süreci yaşayan Türkiye, tam bağımsızlık prensibine zıt olan bu talep karşısında Sovyet tehdidini ciddi biçimde hissetmişti. Sovyetler ayrıca Kars ve Aradahan'ın da kendilerine verilmesini talep etmekteydi. Ancak savaş döneminde müttefik olan Batılı devletlerle Sovyetler'in arası savaştan kısa bir süre sonra bozulunca Türkiye'nin dış politikadaki yalnızlığı Batılı devletlerle kurulan yakın ilişkiler sayesinde ortadan kalkmış ve Sovyet tehdidine karşı bir güç dengesi elde edilmiştir. Stalin'in ölümünün ardından iktidara gelen Nikita Kruşçev, Türkiye ile olan ilişkileri yeniden düzeltmek için bu taleplerden vazgeçtiğini bildirmiştir.

Türkiye üstlendiği misyonla, Karadeniz'in bir çatışma alanına dönmesinin karşısını almaya çalışmış ve bunun için kıyıdaş ülkelerle her alanda işbirliği yapmaya gayret göstermiştir. Bu doğrultuda Türkiye'nin girişimiyle Ekim 1998'de kıyıdaş ülkelerin bir araya getirilmesi için çalışmalar başlatılmıştır. Bunun neticesi olarak Karadeniz'e kıyısı olan ülkelerin (Türkiye, Rusya, Ukrayna, Gürcistan, Bulgaristan ve Romanya) dışişleri bakanları 2 Nisan 2001'de İstanbul'daki Çırağan Sarayı'nda Karadeniz Donanma İşbirliği Görev Grubu (BLACKSEA-FOR) teşkilatının kurulması hususunda bir anlaşma imzalamışlardır. Adı geçen anlaşma TBMM tarafından 21 Haziran 2001'de onaylanmıştır (Resmî Gazete, S. 24444, 26.06.2022; 1-2).

***** 22 Haziran 1936'da İsviçre'nin Montrö şehrinde başlayan görüşmeler neticesinde 20 Temmuz 1936'da Montrö Boğazlar Sözleşmesi imzalanmıştır. İmzacı devletler; Türkiye, SSCB, İngiltere, Fransa, Japonya, Yugoslavya, Yunanistan, Romanya ve Bulgaristan'dır. 31 Temmuz 1936'da TBMM tarafından onaylanan sözleşme, 5 Ağustos 1936'da Resmî Gazete'de yayımlanmıştır. Bkz. Resmî Gazete, S. 3374, (05.08.1936), s. 7026-7032; Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMM ZC), İkinci Yasama Yılı, V. Devre, Cilt: 12, 81. Birleşim, (31.07.1936), 274-308. Bu sözleşmeyle, Lozan Konferansı'nda belirlenen Boğazlar'ın statüsü değiştirilmiş ve Türkiye'nin Boğazlar üzerindeki tam hâkimiyeti sağlanmıştır.

Bir NATO ülkesi olan Türkiye'nin eski Sovyet ülkeleriyle aynı sancak altında askerî işbirliği yapması oldukça önemlidir. Bölgesel barışın sağlanmasına yönelik atılan bu adım, Türkiye'nin izlediği dış politikanın başarısını göstermesi açısından değerlidir. Türkiye'nin hem bulunduğu coğrafi konum itibarıyla hem de NATO üyesi olma sebebiyle bu dönemde dış politikada oldukça hassas bir dengeyi gözetmek zorunda kaldığını ve bunu da başarıyla icra ettiğini söyleyebiliriz. Eski Sovyet ülkeleri ile paraf edilen mezkûr anlaşma, bu durumu kanıtlar niteliktedir. Anlaşmanın amacı; *soğuk savaş döneminde farklı bloklarda yer alan devletler arasında işbirliği tesis etmek, kıyıdaş ülkelerin donanmaları arasında birlikte çalışabilirlik yaratmak, karşılıklı dostluk ve anlayışı temin etmek* olarak açıklanmıştır. Bundan başka; denizde arama-kurtarma faaliyetleri, insanî yardım operasyonları, mayına karşı önlemler alma, çevre koruma işleri ve iyi niyet ziyaretleri de anlaşmanın bünyesinde yer alan hususlardır. Bundan başka anlaşmanın bünyesinde yer alan maddeye esasen Karadeniz Deniz Kuvvetleri Komutanları Komitesi (BSNC) kurulmuştur. Bu komitenin ilk başkanı Türkiye'dir (TBMM ZC, Üçüncü Yasama Yılı, XXI. Dönem, Cilt: 61, 122. Birleşim, 21.06.2021; 1-2).

Askerî İlişkilerin Kapsamının Genişletilmesi

Türkiye ve Ukrayna ilişkilerinin askerî boyutu sonraki yıllarda daha da genişletilmiştir. Özellikle bu alanda çeşitli veri ve bilgi paylaşımlarının hayata geçirilmesi son derece büyük önem taşımaktaydı. Bunun ilk adımı olarak iki ülke arasında imzalanan Askerî Eğitim ve Öğretim Alanında İkili İşbirliği Anlaşması'dır (CA, 030.18.1.2.873.946.6). Bu anlaşmayı Türkiye adına Korgeneral Çetin Doğan imzalamıştır (CA, 030.18.1.2.870.935.10). 28 Ocak 1997 tarihinde imzalanan bu anlaşmaya binaen Askerî Tarih, Askerî Arşiv, Askerî Yayın ve Askerî Müzecilik Alanında İşbirliği Protokolü de iki ülkenin savunma bakanlıkları düzeyinde kabul edilerek imzalanmıştır. Kasım 1999'da imzalanan bu protokolle; karşılıklı bilgi alış-verişi yapılması, özel yayınlar konusunda ortak çalışmalar hazırlanması, bilimsel faaliyetler için araştırma komisyonlarının kurulması, toplantılar teşkil edilmesi vs. hususlar karşılıklı amaçlar olarak anlaşmada belirtilmiştir. Türkiye adına bu protokolü Korgeneral Aydın Okan, Ukrayna adına ise Tümgeneral Oleksiy G. Prospenko imzalamıştır (CA, 030.18.1.2.1019.453.9).

Askerî düzeydeki ikili ilişkilerin geliştirilmesi ve güçlendirilmesi için iki ülke arasında 27 Temmuz 1994'te imzalanan Askerî Alanda Eğitim, Teknik ve Bilimsel İşbirliği Anlaşması'nın uygulama planları da her yıl hazırlanarak yürürlüğe konmaktaydı. Mezkûr anlaşmanın 1997 Yılı Uygulama Planı'nın onaylanması için Tümgeneral Şevket Turan yetkili kılınmıştır (CA, 030.18.1.2.868.928.6). Adı geçen plan Bakanlar Kurulu tarafından 2 Nisan 1997 tarihinde onaylanarak yürürlüğe girmiştir (CA, 030.18.1.2.877.962.1). Plan çerçevesinde; askerî tıp, askerî eğitim, uydu teknolojileri, işbirliğinin geliştirilmesi vb. konular ele alınmıştır (CA, 030.18.1.2.868.928.6).

27 Temmuz 1994 tarihli anlaşmanın bir diğer uygulama planı 1999 yılını kapsamaktadır. Mezkûr plan 2 Şubat'ta hazırlanarak Dışişleri Bakanlığı tarafından 9 Mart'ta Bakanlar Kurulu'na gönderilmiştir. Bu planı Türkiye Cumhuriyeti adına Tümgeneral Faruk Cömert imzalamıştır (CA, 030.18.1.2.976.316.4). Mezkûr plan 17 Mart'ta onaylanmıştır. 1999 yılı Uygulama Planı kapsamına dâhil olan konular arasında; zırhlı araç yapımı, helikopterlerin onarılması, subay ve astsubay kadrolarının hazırlanmasında karşılıklı olarak tecrübelerin aktarılması, istihbarat paylaşımı, askerî sağlık alanında Ukrayna heyetinin TSK ana hastanesini ziyareti, askerî hukuk alanında ortak çalışmalar yapmak maksadıyla karşılıklı ziyaretlerin teşkil edilmesi, Ukrayna Deniz Kuvvetleri Komutanı'nın Karadeniz sahildarı ülkelerin deniz kuvvetleri komutanlarının toplantısına katılması, Ukrayna Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'na bağlı temsilcilerin Karadeniz Ortaklık-99 Tatbikatı ana ve son planlama toplantılarında iştiraki, adı geçen tatbikatta Ukrayna Deniz Kuvvetleri'ne mahsus gemilerin de katılımı, hava savunma

alanında düzenlenecek ortak çalışmalar amacıyla Ukrayna Hava Savunma Komutanı'nın Türkiye'yi ziyareti gibi hususlar bulunmaktadır (CA, 030.18.1.2.989.342.10).

İkili ilişkilerin geliştirilmesi adına sık sık karşılıklı ziyaretlerin de yapıldığını görmekteyiz. Bu ziyaretler; paşalar, ordu komutanları, kuvvet komutanları ve hatta genelkurmay başkanları düzeyinde gerçekleştirilmekteydi. Ukrayna Genelkurmay Başkanı Korgeneral V. P. Shkidchenko'nun daveti üzerine, Türkiye Cumhuriyeti Genelkurmay Başkanı Orgeneral Hüseyin Kıvrıkoğlu, temas ve görüşmelerde bulunmak maksadıyla 3-4 Mayıs 1999 tarihinde Ukrayna'yı ziyaret etmiştir. Bu ziyarette dönemin Genelkurmay Başkanı Orgeneral Hüseyin Kıvrıkoğlu'na, Genelkurmay Harekât Başkanı Korgeneral Yaşar Büyükanıt ve Özel Kalem Müdürü Kıdemli Kurmay Albay Abdullah Recep gibi paşalar ve yüksek rütbeli subaylar da eşlik etmiştir (CA, 030.18.1.2.997.367.10).

SONUÇ

Rusya-Ukrayna savaşı, tüm dünyada yeni bir siyasî gerçeklik yarattı. Bütün devletler, oluşan bu yeni politik ortamda kendilerine en uygun diplomasi kanalını bulmaya çalışmakta. Kimi devlet savaşın ilk gününden safını açık şekilde belli etmiş, kimileri ise daha dengeli bir dış politika izleme yoluna gitmiştir. Türkiye'nin coğrafi gerçekliği ve her iki ülke ile olan iyi ilişkileri, onu daha akılcı bir politikaya sevk etmiştir. Türkiye'nin attığı doğru adımlar, tahıl koridoru anlaşmasının imzalanmasını sağlamış, böylece dünya çapında özellikle de alt gelirli ülkelerde büyük bir gıda felaketinin yaşanmasının karşısı alınmıştır. Savaşın başından beri Türkiye'nin Rusya'ya karşı uygulanan sert yaptırımlara katılmaması, Rus uçaklarına hava sahasını kapatmaması, Rusya'nın, Türkiye'nin ev sahipliğinde yapılan bir anlaşmayı onaylamasının en büyük sebebidir. Rusya ve Ukrayna dışişleri bakanlarının Antalya Diplomatik Formu'nda bir araya gelmesi, daha sonra ise İstanbul'da iki ülke temsilcilerinin müzakerelerde bulunması, Türkiye'nin yapıcı dış siyasetini göstermesi bakımından önem arz etmektedir. Bu toplantılarda somut neticeler elde edilmemişse de, savaşın tarafı olan her iki devletin de Türkiye'nin ev sahipliğine olumlu yanıt vermeleri oldukça kıymetlidir.

Bütün bunları yaparken Ukrayna ile olan ilişkilerde de Türkiye tarafından büyük hassasiyet gösterildiği görülmektedir. Her ne kadar Rusya ile olan ilişkiler bozulmamaya çalışılsa da, Ukrayna'nın toprak bütünlüğünden taviz vermeyen anlayış güçlü biçimde mevcudiyetini sürdürmektedir. Bu sadece uluslararası hukuk açısından Türkiye'nin uyması gereken bir zaruret değil, aynı zamanda yıllardır izlenen komşularla sıfır sorun ve barışçıl dış politika anlayışına da zıt düşmeyecek bir tutumdur. Buna ilaveten, Rusya ile Ukrayna arasında meydana gelen askerî olayları bir savaş olarak değerlendiren Türkiye, Boğazlar'ı savaşa taraf olan ülkelerin askerî gemilerine kapatarak Montrö Boğazlar Sözleşmesi'ni de tam manasıyla uygulamıştır. Şunu rahatlıkla söyleyebiliriz ki, Rusya-Ukrayna savaşının bir an önce bitmesini isteyen ülkelerden birisi de Türkiye'dir. Karadeniz'deki iki komşusu arasında meydana gelen savaşın Türkiye için doğurduğu olumsuz sonuçlar yadsınamaz bir gerçektir. Bu durum, Türkiye'yi hassas bir dış politika izlemeye mecbur etmesinin yanı sıra iktisadî anlamda da Türkiye açısından birtakım olumsuzluklar yaratmaktadır.

Türkiye ile Ukrayna arasında 30 yılı aşkın bir süredir devam eden askerî ilişkiler bağlamında bir değerlendirme yapacak olursak; savaştan sonra bu ilişkilerin daha da gelişeceği kanaatindeyiz. Ukrayna ordusu, gücünü ve cesaretini yeniden kazanmış bir görüntü vermesi dışında, sonucu ne olursa olsun savaş sonrası dönemde Ukrayna Hükümeti, ordusunun eksikliklerini kapatma yoluna gidecektir. Bu anlamda başvurulacak ilk ülkelerden birisi şüphesiz ki Türkiye olacaktır. İlerleyen dönemlerde Türkiye-Ukrayna ilişkileri çok yönlü gelişirken, askerî ilişkilerin ön plana çıkacağı bir sürecin kaçınılmaz olacağı düşüncesindeyiz.

KAYNAKLAR

- Aras, H., Yıldırım, Y. (2022). Rusya'nın 2014 Ukrayna Krizi'ndeki hibrit savaş stratejisi. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 29 (3), 499-516.
- Armaoğlu, F. (2014). *20. yüzyıl siyasî tarihi 1914-1995*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Aydın, M. (2015). Tarih boyunca Türkiye-Ukrayna ilişkileri. *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, (28), 31-44.
- Ayhan, İ.S. (2015). Soğuk savaş sonrası Rusya'nın Karadeniz stratejisi. *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 3 (2), 1-22.
- Cabbarlı, H. (2016). İki güç arasındaki Ukrayna. *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 13 (50), 95-123.
- Erol, M.S., Oğuz, Ş. (2018). Karma savaş teorisi ve Rusya-Ukrayna Savaşı. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 18 (2), 399-415.
- Filiz, Ö. (2014). Ukrayna krizinde NATO'nun rolü. *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 1 (2), 30-35.
- Halilova, H. (2018). GUAM çerçevesinde Azerbaycan-Ukrayna münasebetleri. *Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 1 (1), 62-71.
- İlgürel, M. (1996). Osmanlı-Ukrayna münasebetlerinin başlaması. *Belleten Dergisi*, 60 (227), 155-164.
- Kararlar Daire Başkanlığı, Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi
- Köroğlu, N.Ö., Satymova, S. (2021). Ukrayna ulus inşasının yapıtaşları ve bugüne yansımaları. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10 (1), 525-534.
- Morkva, V. (2021). Rusya'nın 2014 ilhakı sonrası Kırım'da Kırım Tatar halkının durumu. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 21 (2), 375-397.
- Milliyet, 2 Aralık 1991.
- Milliyet, 30 Mayıs 1994.
- Oktav, Ö.Z. (2022). Ukrayna Savaşının Türkiye-Rusya ilişkilerine olası etkileri: Fırsatlar ve krizler. *Bilge Strateji Dergisi*, 13 (23), 17-22.
- Resmî Gazeteler (1936-2022)
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri
- Ünalmiş, A.N. Oğuz, Ş. (2019). Karadeniz'de Rusya-ABD rekabeti ve Ukrayna krizi. *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 5 (7), 1-10.

Extended Abstract

Turkey's extensive military expertise not only bolsters its own deterrence capabilities but also significantly benefits its allies. The Turkish Armed Forces, acknowledged as one of the world's most formidable armies, has made considerable strides in recent years as an air and naval power. This has encouraged other nations to forge close military ties with Turkey. It is well-known that various nations, including Turkish states, Ukraine, Georgia, and Pakistan, engage in joint military exercises with Turkey. Despite strained relations, Turkey and Israel have also engaged in similar military activities in the past. As a NATO member, Turkey's willingness to share its military knowledge with other nations and influence their military structures testifies to its evolution from a regional to a global power. Recent advancements in weapons technology, particularly in unmanned aerial vehicles (UAVs) and armed drones, have positioned Turkey among the world leaders in this domain. Consequently, Turkey serves as a model for many countries, especially its immediate neighbors. Countries such as Georgia and Ukraine, which have experienced recent Russian aggression, value their military exercises and alliances with Turkey. Since gaining independence, Ukraine has entered into various agreements with Turkey encompassing areas such as military cooperation, tourism, culture, energy, crime prevention, transportation, intelligence, and more. Many ex-Soviet nations, eager to adopt NATO's military structures, have drawn closer to Turkey, which boasts one of NATO's most significant land armies. Turkey's geographical proximity and its role as a powerful counterweight to Russia in their foreign policies have further facilitated this closeness. While early predictions underestimated Ukraine's resistance against Russia, the Ukrainian people's honorable and successful defiance prompted more decisive action from

the Western world. This change in stance altered the course of the war, enabling Ukraine to reclaim a significant portion of its territories under Russian occupation. However, the ongoing war, approaching its first year, is not solely a military concern. It's also a major global issue due to its impact on food security, given Ukraine and Russia are among the world's leading wheat producers. Initiatives by Turkey have mitigated potential food crises, but the risks remain, especially for underdeveloped nations that face potential famine. Furthermore, as a key coal and gas supplier to Europe, Russia holds significant leverage. As winter approaches, this creates an even greater advantage for Russia. While diplomatic efforts have somewhat reduced Europe's dependence on Russian gas, the need for alternatives remains. Countries such as Azerbaijan, Norway, Israel, and Qatar have emerged as potential alternate gas suppliers. Azerbaijan, in particular, has agreed to increase its gas supply to Europe by 50%, reflecting its successful foreign policy and strengthening relations with Turkey.